

Ferenczes István

Esteban Zazpi de Vascos

1746 (?) – 1821 (?)

Spanyol–portugál, egészen pontosan ibér dalköltő. Zsoldos, kincskereső, forradalmár, csempész, geográfus, szélhámos, több mint szabadszájúnak nevezhető röplapíró, örök békétlen, mindenkivel tengelyt akasztó, összevesző ponyvahős, akinek még pontos születési helye és ideje sem ismert. Az 1746-os dátum is csak egyik írásának a keltezése alapján valószínűsíthető, amelyből azt tudjuk meg, hogy betöltötte az ötvenet, és VI. Ferdinánd uralkodása alatt látta meg a napvilágot. Bár verseinek keltezése alapján sem lehetünk semmiben biztosak. Baszk származású volt, hisz a neve ezt eléggé egyértelművé teszi: a Zazpi de Vascos vezetéknév (amely lehet felvett írói álnév is) annyit jelent, mint Hét-Hetedik Baszk (a zazpi baszkul hetet jelent, s a spanyolok a baszkokat vascosnak nevezik). Egyaránt írt spanyolul, gallego-portugálul, az Ibér-félsziget valamennyi nyelvjárását ismerte, de indián kecsuául is tudott. Baszk nyelven írott szövege eddig még nem került elő, de verseiben többször hivatkozik szülőföldjére, származására. Gondolhatunk arra, hogy már zsenge gyermekkorában kiszakadt a baszk környezetből, az is lehetséges, hogy árva volt, talán valamelyik szerzetesrend lelenházában nőtt fel. Tanulmányairól sincs biztos adat, de néhány keltezés, lábjegyzet alapján arra következtethetünk, hogy megfordult a córdobai, salamancai univerzitások környékén. Hosszabb időt töltött Toledóban mint katona, ahonnan többször megszökött, Portugáliában bujkált, biztosan elfogták, mert vagy rabként, vagy büntetőszázadi katonaként, Bourbon-házi III. Károly uralkodása idején kerül ki az Újvilágba. Szolgált az új-granadai és a La Plata-i Alkirályságok hadseregeiben, nem sokat. Biztos onnan is megszökik, még talán fővesztésre is ítélik. Nem tudunk biztosan semmit, csak annyit, hogy ott van a történelem sűrűjében, serény részese a latin-amerikai függetlenségi harcoknak. Az 1780-as évek már az utolsó inka király leszármazottja, José Gabriel Tupac Amaru felkelő seregei környékén találják, de ott van Miranda tábornok, majd Bolívar csapataiban is, részt vesz az El Libertador 1813-as caracai bevonulásán, a cartagenai vesztes csatában meg is sebesül.

Hányódott a potosi ezüstabányák környékén, csempésztett aranyat, gyarmatárut, embert, irtott erdőt, hittérítők nyomán eljut a legeldugottabb indián falvakba. 1820–21 táján az Amazonas őserdőiben nyoma vész.

Bizonyos, hogy nem róla lehet megmintázni a rettenthetetlen hős szobrát, hisz ha hinni lehet a róla feljegyzett legendáknak, pletykáknak, még

útonállásra is adta a fejét, nem volt idegen a kártyabarlangok, bordélyházak világában sem, talán néhány árulásnak is részese lehetett. Katonának sem volt a legkiválóbb, hisz ha szerét ejthette, mindig megszökött, nemcsak a kaszárnyákból, hanem a harcok sűrűjéből is. Úgy hisszük, hogy a túlélést kereste mindenáron. Hányódásai során eljutott Dél-Amerika szinte minden tájára. Megfordult La Pazban, Limában, Cuzcóban, Macondóban, Bogotában, Qxyhuatwandzán, Trujillóban, Caracasban, Belémben, de az Antillákon, Mexikóban is hagyott nyomokat. Szédelgései helyszínei számtalanok, életét verseinek, írásainak keltezése alapján (már amelyiket keltezett), amolyan puzzle-szerűen lehet összerakni, de rengeteg a fehér folt. Nincs összegyűjtött mű, feldolgozott életút.

Csak egy bizonyosság van: szövegeinek állandó múzsája egy córdobai illetőségű hölgy (vagy hölgyek), a titokzatos szenyóra, donna D. (Dolores, Deborah, Diana?), akit hol Amaryllaként, hol Fekete Liliomként emleget. Egyik Santiago de Compostellában keltezett dalában Szent Ferenc lányának nevezi, ami azt sejteti, hogy a hölgynek köze volt a klarisszához, dél-amerikai találkozásaikban is vannak ilyen jelzések, bár szinte biztosra vehető, hogy ideig-óráig férjezett volt.

Máshol viszont ordináré módon lekurvázza, bordélyházi szukának nevezi, poklok mélyére átkozza. Néhány töredékből az is kiténik, hogy talán a hölgy miatt szökött meg, szándékoltan került a fegyencszállítmányba, hogy eljusson az Újvilágba, bár fordítva is történhetek e „párviadal” eseményei. Nem kizárt, hogy a hölgy hajózott utána. Semmit sem tudunk biztosan. Csak egy igaz: múzsánk (múzsák?) feltűnik dalnokunk kalandos életének legtöbb helyszínén. Meglehet, hogy az ő élete is éppoly veszélyekkel és veszteségekkel telített, a túlélést kereső szenvedély és szenvedés volt. Hogy ennek a kapcsolatnak voltak-e boldog, beteljesedett pillanatai, nem lehet tudni. Talán egy középszerű latin-amerikai ponyva az egész.

Don Esteban (így írt alá) műveinek egy töredékére a nyolcvanas évek elején találtam rá a tordai ferences kolostor padlásán egy egerek rágta papírcsomag kibontásakor. Szerzetes nagybátyám szerint állítólag egy Pacho Benignusz nevezetű szerzetes hagyatékából került ide, aki mint misszionárius a XIX. század végén Dél-Amerikát is megjárta. Azóta dél-amerikai magyar ismerőseim is küldtek nyersfordított Zazpi-verseket, aki tulajdonképpen egy nagy utánzó volt, hisz számos irománya elején hivatkozik nagy elődjei valamelyikére, és megjelöli a versformát is. Nem szuverén költészet ez, de egyfajta bűbáj lengi át. Az örökös hiányról, a mérheterlen sóvárgásról, az élet hiábavalóságairól, az elmúlásról, a szerelem sivatagjairól, a vágyakozásról, honvágyról, hazavesztésről, a lehetetlenről, születésről, halálról üzennek szövegei. Akár kortársunk is lehetne.

Levél Córdobába

*Szemednek a foglya
Vagyok földig ronda
Ó donnám Madonna*

*Zsoldra vert katona
Vagyok Toledóba'
Ki sóhajit ontja*

*S a Tajóba szórja
Partjain bolyongva
Félőrülten dongja*

*Szeretlek ó donna
Szenyóráám te pompa
Legendák mór hona*

*Koldusnak palota
Hegyentúli csoda
Királyasszony jobbja*

*Tornyos Toledóba'
Érted esd egy szolgálja
A kaszárnya rongya*

*Sebzett szájjal mondja
Szeretlek Madonna
Miért írsz a porba*

*Sárgalevél-foltra
Pille madártollra
Vagy tavalyi hóra*

*Csak egyetlen szóba
Mint a palackposta
Üzenj nékem bongva*

*Jó lovon lobogva
Szökj hozzám zokogva
Szenyóráám te ronda*

*Te vagy nekem róna
Templomoknak tornya
Fáraók oszlopa*

*Drága kövek csókja
A semmi a soha
Sem irtóztat rosszra*

*Hogy átkozva mondja
Nevedet kidobja
A szolga katona*

*Te kedves mostoha
Madonnám ó donna
Talán hogyha volna*

*Pár sorod számomra
Leveled lobogna
Mert te vagy az óra*

*Létem számolója
Balra fordítója
Üzenj értem hogyha*

*Hiány vagyok és a
Napodnak a Holdja
Holtom gyámolója*

*Szenyóráám ó donna
Börtön Toledóba'
Írja ezt ki csonka*

*Nélküled és romba
Döntve mondja mondja
Rabolna és lopna*

*Éretted Madonna
Te vagy néki ostya
Granada jó bora*

*Te vagy koporsója
Te vagy már a sorsa
Madonnám ó donna*

Toledo, 1767

Toledói dal*

Népköltés nyomán

*Toledói lányok
Vonul a király
Felcsinált szüzcsekék
Serege után
Aj ribanc királyné
Aj ribanc király*

*De sok anya bánja
Ha jön a király
Nem marad szűz egy se
Toledói lány
Ha jön a királyné
Ha jön a király*

*Córdoba messze van
Mint a délibáb
Ott ragyog csillagom
Nem jár ott király
Te vagy ott királyné
S érted én zsvány*

Toledo, 1769

A zarándoklány**

Cantiga de romaria

*Narancsvirágba borultak Isten kertjei
Szent Jakab ünnepén szerelmét megkeresni
Santiagoába vágyott a lány*

* Az Alcantara-híd mellett hallottam az egyik kocsmában, ahol egy cimborámmal reggelig ivánk. A harmadik szakaszt én találtam ki ott, s énekeltük is. Három nap áristomot kaptam, nem tudom, a devernýáért-e vagy a dalért.

** Mikor ezt írtam, szökésben valék.

*Tavaszi volt bódítón áradt a dohányvirág
De ő hiába várt mintha lenne vén immár
Santiagóra gondolt a lány*

*Kit forrón áhított máshol kereste a nőt
Ki utána vágyakozott balgán hívta őt...
Santiagóba indult a lány*

*Emezt is jó lenne látni hátha nem múlna
Amazért buzgón imádkozva szinte futva
Santiagóba loholt a lány*

*Hosszú hosszú volt az út sokszor hullt porába
Kereste ezt is kereste azt is hiába
Santiagóba menet a lány*

*Elmúlt a tavasz s nem tudni véle mint esett
Talán üdvözült mennybe szállt talán megesett
Santiagóba ért-e a lány*

*Talán Szent Ferenc leánya talán rima lett
Gyönyörű mindnek kinek tűz kinek amulett
Santiagóban eltűnt a lány*

Santiago de Compostella, 1769

Búcsú Spanyolországtól (Versos de arte maior)

*Kilöktél magadból Spanyolország,
mintha leprás vagy orgyilkos lennék,
háta, ülepet fordítasz felénk,
s azt hiszed, hogy mi vagyunk a csonkák,
hogy teérted héthatáron túlról
csorog majd a nyálunk, könnyet fakaszt
a bánat, kéklő honvágy gyúr sarat
a pusztító, hosszú, hosszú útból...*

*Ég veled, mostohába húlt honom,
Toledo, Madrid, Burgos, Cordoba
és Sierráknak hóba őszült orma,
elszívárog időd a négy folyón:*

*Ebro, Duero, Tajó, Guadalquivir,
mint sóhajok tűntök el, ott látom
az Alcantara hídján halálom,
a falra egy kéz ki tudja, mit ír...
Ég veled narancsliget, cipruság,
Granada s Malaga bársony bora,
tomboló szívem torreádora,
corridavér, eltáncolt ifjúság –
balra el, én most örökre megyek,
de viszem Cidet, Fernán Gonzálest,
Vegát, Calderont s a nagy Cervantest,
Don Juant, Góngorát – a lényeged!*

*Mindenen túl: ők lesznek a hazám!
Passzusod éget, akár az orbánc,
mert te nem voltál haza, csak ország,
ki elbuktál az utolsó csatán...*

Sevilla, 1779. december

Törtlábú dal

*Szenyóra, nem vagy te Vénusz,
Szellőkben hajlongó cédrus,
Jól látom én,
De jön mámore az éjnek,
S megadod magad a kéjnek,
Jól tudom én.*

*Néhanap tengernek látszol,
Mosolyogsz, hullámot játszol,
Jól hallom én,
Pedig csak leomló part vagy
Ott, hol a kócsagok halnak –
Jól tudom én.*

*Számodra nincsen hiszekegy,
Szeretsz, nem szeretsz, egyre megy,
Jól érzem én,
Meghaltál bennem már százszor,
Csak a senkinek hiányzol
Jól tudom én.*

*Feslett a lelked, a tested,
Órülten várod a nyestet,
Jól látom én,
De mikor eljön a reggel,
A tükörben megöregszel –
Jól tudom én.*

*Árad a paráznságod,
Eltakarja árovaságod,
Jól látom én –
Egy nap valaki rád lehel,
Meztelen, néma seb leszél...
S meghalok én...*

Potosi, 1790

Egy alkirályra

*Nyalod a seggit a madridiaknak,
Aranyat, ezüstöt versz ki belőlünk,
Mesztic szüzeket küldesz mitőlünk
Az orgiákon devernnyázó uraknak...*

Csak az arany, csak az ezüst, a mita
Érdekel, felfele nyalsz, lefele rúgsz,
Napestig vedlő takony, szüzekre buksz,
Te elkurvult, töketlen bandita.*

San Cristobal, 1798

* Kényszermunka a spanyol Latin-Amerikában.

A megszállókra*

*Darabokra szaggattátok a hazámat,
Csigazabáló, gloire-ba nyekkent
Franczúzok, az égbolt is belesápadt,
Amint átgázoltatok a berkeken...*

*Rettentő gigászai a gonosznak,
Hitszegőbbek vagytok a cigánynál,
Fiaid nemcsak ölnek, rabolnak, lopnak –
Táncot járnak a síralomháznál.*

*Szabadság, egyenlőség, testvériség
Nevében ácsol igát a zsarnok,
Dicsőségünket arcátlan tépi szét
A szörnnyeteg, átkot átokra mond,*

*Gaz homlokán glória, babérlevél,
Nemcsak gúzsba köt, meg is szégyenít,
Mint büdös kapcátokat, fújja a szél
Európa letiport népeit...*

*Szétosztottátok a rokonok között,
Csúffá tettétek hazám, franciák,
Torkunkba fojtottátok a nagy ködöt –
Átkunk rendezzen nektek orgiát.*

La Paz, 1808

Copla egy forradalmárról

*Minden forradalmárban
Ott él a majdani tirán,
Mert a koncert a pácban
Csodás a dúlás, nász van –
Unalmas lenne egy pinán*

* Ezt a cantiga de maldiziert (ford.: átok-éneket) József Bonaparte trónra léptetésének hírére íram. Madrid megérte, hogy újból elfoglalták a franciák, s a diktátor öccsét tette meg spanyol királynak.

*Megélni, hisz úgy viszket
Minden, legfőképpen a száj –
Minek néki a kisebb
Ha jól ityeg a fityeg
S övé lehet a kupleráj*

*Egészt – fel ott forradott
Ő volt ott a genitális.
Sátánhoz is járhatott,
Ekképp lett a legnagyobb:
Nemcsak kúr, de gyilkolász is!*

Cartagena, 1812

A honvágyról

*A nevedet sem tudom kimondani,
Te ország, te messzi komp-haza,
Pedig úgy fájsz, mint hajója roncsai
A tengerésznek, kit a partra*

*Dobott megcsonkítottan az óceán,
Némán, idegenül néz vissza már,
Hiába énekel a csábos habléány –
Szeméből kihalt a láthatár...*

*Pedig ma ki akartalak mondani,
Akár a szerelmet, a vágyat,
Mely éget és egyre jobban szomjasít –
Rólad az álom is csak látszat,*

*Alázat: holnap már gyalázat
A messzi valaminek romjain –
Többé nem leljük soha azt a házat,
Hol tisztán ki tudunk mondani...*

A Csendes-óceán partján, Trujillo, 1816

Ferenczes István átköltései